

RUS TILINI RIVOJLANTIRISHDA TARJIMANING O‘RNI VA AHAMIYATI

Esanov Uktam Djabborovich

Oriental Universiteti

G‘arb tillar kafedrası

Elektron pochta: Uktam-1957@mail.ru

Annotatsiya. Bu maqolada rus tilining rivojlanishi tufayli tilshunoslikda sezilarli o‘zgarishlar bo‘lganligi va rus xalqining milliy tili ekanligi haqida so‘z boradi. Tarjimada Rus tili dunyodagi yetakchi tillardan biri ekanligi va odamlar bir-biri bilan aloqa qilishning eng muhim vositasi ekanligi ham ta’kidlab o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: rus tili, tilshunoslik, muloqot tili, madaniyat, milliy madaniyat, terminologiya

Аннотация. В статье рассматриваются существенные изменения в языкознании, связанные с развитием русского языка и его статусом как национального языка русского народа. В переводе также подчеркивается, что русский язык является одним из ведущих языков в мире и важнейшим средством общения между людьми.

Ключевые слова: русский язык, языкознание, язык общения, культура, национальная культура, терминология.

Annotation. This article discusses the significant changes in linguistics due to the development of the Russian language and its status as the national language of the Russian people. The translation also emphasizes that the Russian language is one of the leading languages in the world and is the most important means of communication between people.

Key words: Russian language, linguistics, language of communication, culture, national culture, terminology

Kirish. XIX asrning 2-yarmidan boshlab uning rivojlanishiga yozuvchilar bilan bir qatorda jamoat arboblari, fan va madaniyat namoyandalari ham katta ta’sir ko‘rsatib kelmoqdalar. Hozirgi kunda fan va texnikaning rivojlanishi tufayli rus tilida, ayniqsa, uning tilshunosligida sezilarli o‘zgarishlar paydo bo‘ldi va bu adabiy tilning umumiy demokratlashuvi kuchayishiga olib keldi. Rus tilining millatlararo muloqot tili sifatida o‘ziga xos xususiyati uning o‘z ijtimoiy funksiyalarini bajarishi bilan bir qatorda yonma-yon va parallel ravishda ishlashida namoyon bo‘ldi. O‘zbek tili bilan bir qatorda, rus tili ham ijobiy ahamiyatga ega, chunki u o‘zaro tajriba almashishga va har bir millat va millatni boshqa barcha xalqlarning madaniy yutuqlari va jahon madaniyati bilan tanishtirishga yordam beradi. Rus tili va dunyo xalqlari tillarini o‘zaro

boyitishning doimiy jarayoni mavjud. Rus tili dunyodagi yetakchi tillardan biri bo‘lgan va bo‘lib qolmoqda. Bugungi kunda rus tilida so‘zlashadigan insonlar soni bo‘yicha xitoyliklar va ingliz tilidan keyin uchinchi o‘rinda turadi. Rus tili rus xalqining milliy tili, rus milliy madaniyatining bir shakli, bu rus xalqining ona tili hisoblanadi. Rus tili dunyodagi eng rivojlangan tillardan biridir. U ilm-fan va texnikaning barcha sohalarida boy lug‘at va terminologiyaga grammatik vositalarning ifoda etuvchi qisqaligi va ravshanligiga atrofda olamning barcha xilma xilligini aks ettiruvchi qobiliyatiga egadir.

Hozigi davrda har bir taraqqiy etgan xalq jahondagi yuzlab xalqlar tilidan o‘z ona tiliga ilm-fan va madaniyatning o‘nlab sohalariga oid materiallarni (lirik she‘rlar, xabarlar, texnologiya adabiyoti va boshqalar) tarjima qiladi.

Tarjima har doim chet tilini o‘rganishda haqiqatan ham samarali vosita bo‘la oladimi yoki yo‘qmi degan munozaralarning o‘zagi bo‘lib kelgan. Tarjima ko‘pincha tilshunoslikda bir tildan ikkinchi tilga mexanik ko‘chirish sifatida qaralgan (Braun). Hatto bugungi kunda ham u til o‘rganish uchun foydali vosita sifatida qabul qilinmoqda, chunki u til o‘rganuvchining umumiy ehtiyojlariga mos kelishi kerak bo‘lgan aloqa vositasidir. So‘ngi yillarda chet tili darslarida tarjima amaliyotiga qiziqish tobora ortib bormoqda. Tarjimadan ilm-fanning barcha sohalarida ya‘ni o‘quv jarayonida foydalanish imkoniyatlari o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan holda keng qo‘llanilmoqda.

Ko‘pgina chet tili o‘qituvchilari tarjimadan turli ta‘lim maqsadlarida foydalanishni qayta tiklamoqda. Tarjima faoliyatini boshqacha aytganda, an‘anaviy til o‘rganish vazifalari bilan bir qatorda pedagogik maqsadlarda ham qo‘llanilishi mumkinligi ta‘kidlandi. O‘qish, grammatika mashqlari va tarjima til o‘rganuvchilar tomonidan “o‘rganish qobiliyatini” rivojlantirish vositasi sifatida qabul qilinadi (McDonough 409). Tarjima qobiliyatiga ega bo‘lish har qanday talabaning o‘rganilayotgan tilda allaqachon shakllangan ko‘nikma va ko‘nikmalarini nutq faoliyatining yangi turiga, ya‘ni tarjimaga o‘tkazish qobiliyatini ko‘rsatadi.

K.Schaffner chet tilini o‘rganayotgan talabalar uchun tarjima foydali bo‘lishi mumkinligini ta‘kidlaydi:

1. Nutq amaliyotini takomillashtirish.
2. Tilshunoslikda lug‘atni kengaytirish.
3. Tilning qanday ishlashini tushunish.
5. Faol foydalanish uchun so‘z strukturasini birlashtirish.
6. Tilshunoslikni tushunishni nazorat qilish va takomillashtirish.

O‘quv jarayonida tarjima haqida bir qancha olimlarning ilmiy nashrlarini ko‘rib chiqishimiz mumkin, bular E.G. Asimov, L.S. Barxudarov, A.N. Shchukin, G.I. Der-gacheva, K. Malmkjaer, E.R. Mixaylova, I.B. Getskina va boshqalar. Shunday qilib, O.V. Sheremet tarjimadan “ayniqsa, chet tilini o‘rganishning dastlabki bosqichida foydalanish zarurligini ta‘kidlaydi: talabalar ongli yoki ongsiz ravishda ikki tildagi lingvistik faktlarni solishtirish va solishtirishga intilishadi. [...]. “O‘quv jarayonida tarjimadan oqilona foydalanish bo‘lajak filologlarning o‘z kasbiy faoliyatini amalga oshirishlari uchun zarur bo‘lgan tarjima mahorati

va ko‘nikmalarini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi”. Rus olimi B.V. Belyaev tarjimani “psixologik asosga ega bo‘lgan inson faoliyati” deb ta’riflaydi. Bu shuni anglatadiki, nafaqat nutq faoliyati turlari xorijiy tildagi fikrlash bilan, balki tarjima ham o‘zaro bog‘liqdir, chunki tarjima qilishda fikrni chet tili orqali yetkazish kerak. Tarjima qilish qobiliyati ma’lumot ma’nosini bir tildan ikkinchi tilga o‘tkazishdir va bu ko‘nikma tinglash, gapirish, o‘qish va yozishning boshqa ko‘nikmalari kabi rivojlantirilishi kerak. Bu nutq faoliyatining alohida turi (Belyaev 151).

B.V. Belyaev o‘qitishda tarjimadan foydalanishning bir qancha usullarini belgilaydi: “ham o‘qitishning asosiy vositasi ham chet tilini o‘zlashtirish vositasi sifatida va ushbu ta’limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida. Bundan tashqari, talabalarga til haqidagi nazariy ma’lumotlarni yetkazishda tarjimadan foydalanish va o‘rtadagi farqni ham ajratib ko‘rsatish lozimdir va talabalarining chet tili nutqida amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazishda tarjimadan foydalanish (masalan, o‘qilayotgan narsani tushunish yoki bu tushunchani nazorat qilish maqsadida)” (Belyaev 150).

Chet tilini o‘qitishda tarjimani mustaqil o‘rganish predmeti bo‘lgan professional tarjimadan farqli o‘laroq, kommunikativ faoliyatning yordamchi turi sifatida ishlaydi. Chet tilini o‘rgatishda tarjimadan foydalanganda shuni yodda tutish kerakki, psixologik nuqtai nazardan, ikkinchi til muqarrar ravishda birinchi, ona tili (Leontyev) prizmasi orqali olinadi, shuning uchun tanlov haqida o‘ylash kerakdir. Shuni hisobga olish kerakki, “tarjima faoliyati alohida-alohida amalga oshirilmasligi kerak, lekin darslarga kiritilishi kerak”. Demak, tarjima til birliklarini ularning paradigmatic, syntagmatic va boshqa aloqalarida kiritish, mustahkamlash va faollashtirish vositasi sifatida foydalanish mumkin. Tarjima kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish vositasi sifatida ham samaralidir. Chet tilini o‘zlashtirish u yoki bu tarzda talabaning ona tili orqali vositachilik qiladi, shuning uchun nutq ko‘nikmalari va ko‘nikmalarining ma’no o‘xshashligi asosida ona tilidan o‘rganilayotgan tilga ongsiz ravishda o‘tishi mavjuddir. Agar siz tarjimadan ataylab foydalansangiz ta’lim jarayonida, keyin bu ongsiz uzatishni ongli ravishda uzatishga aylantiradigan samarali uslubiy texnika hisoblanadi.

R. Popovich tarjimadan foydalaniladigan dars modelini taqdim etgan. Ushbu model tarjimadan oldingi faoliyatni o‘z ichiga oladi, uning maqsadi tarjima va o‘qish qobiliyatlarini birlashtirishdir. Ushbu bosqichda 3 bosqich amalga oshiriladi.

1-bosqich: O‘qituvchi dars mavzusini muhokama qilishni boshlaydi. Keyinchalik, talabalar matndan kalit so‘zlarni ajratib olishadi. O‘qituvchi o‘quvchilar bilmagan so‘zlarni yozadi.

2-bosqich: Talabalar matnni o‘qiydilar va juftlik yoki kichik guruhlarda doskada yozilgan so‘zlardan ekvivalentlarini topishga harakat qiladilar.

3-bosqich: Barcha talabalar natijalarni solishtiradilar. Quyidagi misol, shuningdek, tarjimadan oldingi faoliyatga tegishli bo‘lib, uning maqsadi lug‘at va yozma tilni tarjima bilan birlashtirishdir.

Ikki tildagi so‘z ma’nolari o‘rtasidagi munosabatga qarab quyidagi tarjima qilish mumkin:

- bir so‘z yoki iborada;
- ona tilidagi so‘z ma‘nosini izohlash orqali;
- ko‘rgazmali qurollardan foydalanish orqali.

O‘quv jarayonida biz o‘quv tarjimasidan foydalanishning bir nechta variantlarini taklif qilamiz:

1. talabalar uchun chet tilidagi nutqni o‘rgatishda;
2. yangi o‘quv materialini tushunishni nazorat qilishda;
3. talabalarni nutq faoliyati usuli sifatida o‘quv tarjimasining xususiyatlari bilan tanishtirishda;
4. ikki tilli va maxsus lug‘at va ma‘lumotnomalardan foydalanishni o‘rganish;
5. lug‘atlardan foydalangan holda va rus tili me‘yorlariga rioya qilgan holda rus tiliga tarjima qilishni o‘rganish;
6. ona tilingizga tarjima qilishni o‘rganish.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash joizki, tarjima bu nutq faoliyati turlarini takomillashtirish vositasi ekanligini ko‘rsatadi. Bunda tarjimani tizimli ravishda joriy etish orqali talabalarning o‘qish, nutq va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish va yaxshilash, so‘z boyligini kengaytirish va grammatikasini yaxshilashga yordam berishimiz lozimdir. Tarjima til o‘rganayotgan talabalarga tilning tuzilishini yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ularning tarjima qilish qobiliyatini oshiradi. Albatta, ushbu samarali o‘qitish vositasidan ortiqcha foydalanmaslik kerak, lekin shunga qaramay, talabalarga o‘z vaqtida va aniq o‘rganish maqsadi bilan o‘rgatish bilan birlashtirish kerakdir. Jamiyatimizda rus tili o‘rganishning oson va samarali bo‘lishi uchun rus tili o‘qitish texnologiyalari ham o‘z vaqtida rivojlanib kelmoqda deyiladi. Maqola natijasida, rus tilini rivojlantirishda tarjimani o‘rganishning ahamiyati va dunyodagi o‘rni haqida ma‘lumotlar berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Belyayev, B. V. *Ocherki po psikhologii obucheniya inostrannym yazykam*. 2-ye izd. Prosveshcheniye, 1965
2. Brown, H. Douglas. *Principles of Language Learning and Teaching*. 4th ed. Longman, 2002.
3. Malmkjaer, Kirsten. *Translation and Language Teaching*. St Jerome, 1998.
4. McDonough, Jo. «The Teacher as Language Learner: Worlds of Differences?». *ELT Journal*, vol.